

СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ СОЦІОПРИРОДНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розкрито питання структури та функцій соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти. Проаналізовано літературу з окресленої проблематики, визначено сутність еколого-етичних, еколого-гуманістичних та еколого-естетичних цінностей як складових соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти; окреслено основні функції соціоприродних цінностей: екологоорієнтовальна, смислоутворювальна, системоутворювальна, саморегуляції.

Ключові слова: соціоприродні цінності, еколого-етичні, еколого-гуманістичні та еколого-естетичні цінності, функції соціоприродних цінностей: екологоорієнтовальна, смислоутворювальна, системоутворювальна, саморегуляції.

У Національній доповіді України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі (2003) сказано, що "... екологічна криза змусила визнати нову еколого-духовну парадигму – екологічну і водночас культурну систему цінностей, понять і сприймань, що формує нове бачення реальності, засноване на гармонізації взаємин людини, суспільства і Природи" [13, с. 85].

Відповідно до вищевказаного аналіз сучасного стану екологозорієнтованої підготовки майбутніх фахівців, формування соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти є досить актуальним. Визначивши в попередніх працях сутність поняття "соціоприродні цінності майбутніх фахівців початкової освіти" у соціо-філософському та психолого-педагогічному аспектах, зосередимо увагу на структурі та функціях цієї дефініції, що й буде *метою* нашої статті.

У "Психологічній енциклопедії" (авт. – упорядник О. Степанов, 2006) знаходимо таке визначення: "Структура (лат. *structura* – взаєморозміщення, будова) – сукупність компонентів об'єкта, поєднаних між собою стійкою системою істотних зв'язків, що забезпечують його фізичну і функціональну цілісність. Кожен об'єкт є системою певної складності, елементи якої і характер взаємозв'язку між ними утворюють його структуру, що залишається незмінною при різних перетвореннях" [15, с. 346].

Виходячи з того, що "соціоприродні цінності" та "екологічні цінності" є близькими за змістовим компонентом, розглянемо структуру останніх, які представлені в наукових працях Н. Асташовою, О. Вишневським, Н. Дежніковою, Т. Єфіменко, Л. Морозовою, Р. Турчаєвою та ін.

Розкриваючи проблему формування екологічних цінностей особистості, Л. Морозова зазначає, що система екологічних цінностей поєднує різноманітні цінності, які не можна віднести до однієї групи, оскільки вони відображають потреби різного порядку – від тих, які забезпечують фізичне існування людини, до таких, що є основою її духовного життя. До структури екологічних цінностей особистості, за Л. Морозовою, входять: якісні характеристики довкілля як основа життя людини – біотичні (ставлення людини до флори та фауни) й абіотичні (клімат, повітря, вода); екологічна безпека (концепція виживання); екологічні

знання (екологічна інформація); естетичні, художні цінності, естетика природи; якість життя, буття людини; людина, людське життя як найвища екологічна цінність [12].

Екологічні цінності, за Н. Асташовою, включають у себе окремі соціально-культурні (природа), професійні (відповідальність) та особисті (свобода) цінності. Детальнішої номенклатури екологічних цінностей автор не наводить. При характеристиці екологічних цінностей у центрі уваги науковця перебуває природа; зазначається, що вона також є естетичною й етичною цінністю [2].

Н. Дежнікова до екологічних цінностей зараховує здоровий спосіб життя, культуру міжособистісних відносин, чуйність, практичну участь у поліпшенні екологічної ситуації на локальному рівні [8].

Т. Єфіменко вбачає в системі екологічних цінностей, насамперед, такі складові: природу (планетарно-космічне докiлля); людину як біологічну і соціокультурну істоту з її фізичним здоров'ям та духовно-культурним потенціалом; суспільство як соціальну форму існування людини; духовність як спосіб рефлексії цього існування [9].

Розкриваючи зміст еколого-валеологічних цінностей педагога, Ю. Бойчук пропонує такий їх зміст: суспільна значущість і престиж еколого-валеологічної діяльності вчителя, визнання та підтримка її колективом; любов до дітей, можливість спілкування з дітьми, їхніми батьками, учительським колективом тощо; творчий, різноманітний і гуманістичний характер еколого-валеологічної діяльності, захопленість нею, можливість брати участь у вихованні дітей, створювати здоров'язбережне освітнє середовище в школі, займатися природоохоронною роботою, відповідність еколого-валеологічної діяльності своїм професійним інтересам і здібностям тощо; можливість самоствердження та професійного зростання в ній, широта поля міжособистісного спілкування; можливість виявляти творчі здібності, залучатися до загальної, педагогічної й еколого-валеологічної культури, постійно займатися самоосвітою тощо [4, с. 178].

Узагальнюючи точки зору різних учених щодо виділення конкретних фундаментальних екологорієнтованих цінностей, треба зазначити, що обрані цінності мають загальнолюдський характер і виступають традиційними загальними орієнтирами у вітчизняній та загальноєвропейській педагогічній практиці. Аналіз наукових праць дав змогу також зробити висновок про те, що для визначення поняття “соціоприродничі цінності”, у нашому розумінні, доцільно зосередити увагу також на науковій позиції О. Вишневського [5, с. 209–211]. Запропоновану ним систему цінностей відображено в таблиці.

Таблиця

Кодекс цінностей сучасного українського виховання (за О. Вишневським)

№ з/п	Група освітніх цінностей	Перелік цінностей групи
1	Абсолютні, вічні цінності	Віра; надія; любов; сумління; правда; доброта; чесність; справедливість; щирість; гідність; милосердя; прощення; досконалість; краса; свобода; нетерпимість до зла; великодушність; оберігання життя; мудрість; благородство

Продовження табл.

№ з/п	Група освітніх цінностей	Перелік цінностей групи
2	Основні національні цінності	Українська ідея; державна незалежність України; самопожертва в боротьбі за свободу нації; патріотизм, готовність до захисту Батьківщини; єдність поколінь на основі віри в національну ідею; почуття національної гідності; історична пам'ять; громадянська національно-політична активність; пошана до державних і національних символів, до державного гімну; любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій; пошана до Конституції України; підтримка владних зусиль на розбудову Української держави і розвиток народного господарства; прагнення побудувати справедливий державний устрій; обстоювання ідеології українського державотворення; готовність стати на бік народів, які борються за національну свободу; сприяння розвитку духовного життя українського народу; дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи; увага до зміцнення здоров'я громадян України
3	Основні громадянські цінності	Прагнення до соціальної гармонії; відстоювання соціальної і міжетнічної справедливості; культура соціальних і політичних відносин; пошана до закону; рівність громадян перед законом; самовідповідальність людини; права людини – на життя, власну гідність, безпеку, приватну власність, рівність можливостей тощо; суверенітет особи; право на свободу думки, совісті, вибору конфесії, участі в політичному житті, проведенні зборів, самовираження тощо; готовність до захисту індивідуальних прав і свобод; пошана до національно-культурних цінностей інших народів; повага до демократичних виборів і демократично обраної влади; толерантне ставлення до чужих поглядів, якщо вони не суперечать абсолютним і національним цінностям
4	Цінності сімейного життя	Подружня вірність; піклування про дітей; піклування про батьків і старших у сім'ї; пошана до предків, догляд за їхніми могилами; взаємна любов батьків; злагода та довіра між членами сім'ї; демократизм відносин, повага до прав дитини і старших; допомога слабшим членам сім'ї; гармонія батьківського й материнського впливу у вихованні; здоровий спосіб життя, прихильність до спорту; культ праці, дбайливе ставлення до її результатів; дотримання народних звичаїв, охорона традицій; гостинність; сімейна відкритість щодо суспільного життя; гігієна сімейного життя; багатодітність
5	Цінності особистого життя	Орієнтація на пріоритет духовних цінностей; внутрішня свобода; воля (самоконтроль, самодисципліна тощо); мудрість, розум, здоровий глузд; мужність, рішучість, героїзм; лагідність, доброзичливість; правдомовність; поміркованість (у їжі, статевиx стосунках, висловлюваннях, товариськості тощо); урівноваженість в особистих і громадських справах; оптимізм, почуття гумору, життєрадісність, бадьорість; терплячість; гармонія душі та зовнішньої поведінки; зовнішньоетична вихованість (звички, манери, акуратність у побуті, відраза до злослів'я тощо);

Продовження табл.

№ з/п	Група освітніх цінностей	Перелік цінностей групи
	Цінності особистого життя	підприємливість, старанність, ініціативність; працьовитість; цілеспрямованість, витривалість, наполегливість; самостійність (у мисленні, діяльності тощо); творча активність (розвинена уява, спостережливість, інтелект тощо); твердість слова, точність; самокритичність, почуття відповідальності; ощадливість (у засобах, дбайливе ставлення до свого й чужого часу); вміння мовчати та слухати інших; культ доброго імені, надійність у праці, партнерстві, у збереженні чужої таємниці тощо; шляхетність і відповідальність у стосунках з особою іншої статі; вдалий вибір поля діяльності й повноцінна самореалізація; розвиток естетичних смаків і творчих естетичних здібностей; турбота про охорону довкілля
6	Валео-екологічні цінності	Увага до власного здоров'я; прихильність до спорту і фізичної праці; загартовування організму в процесі сімейного і громадянського виховання; здоровий спосіб життя і протидія згубним звичкам (алкоголізму, наркоманії, палінню тощо); дотримання правил гігієни в приватному, родинному, громадянському житті, на виробництві тощо; прихильне ставлення до профілактики захворювань; увага до умов безпеки праці й охорони здоров'я громадян на виробництві; самоусвідомлення і переживання своєї єдності з природою; любов і дбайливе ставлення до всього живого на Землі; відчуття краси природи як Божого творіння; обмеження власних споживацьких потреб і контроль за своєю практичною поведінкою в довкіллі; дбайливе й економне ставлення до природних ресурсів і національних багатств; збалансованість раціоналістично-наукового (утилітарного) і духовного начал у господарському ставленні до природи; оволодіння знаннями про основні екосистеми Землі; участь у природоохоронній діяльності, прихильність до руху "зелених", охорона краси довкілля, відраза до господарського і побутового нехлюйства

Аналізуючи Кодекс цінностей українського виховання О. Вишневського, зазначимо, що структура валео-екологічних цінностей представлена досить змістовно та з урахуванням становлення особистості в сучасних умовах розвитку суспільства й соціоекологічних вимог до життєзбереження нації.

У контексті окресленої проблеми варто звернути увагу на дослідження Р. Турчаєвої [20], яка у практичній частині роботи визначила рейтинг екологоорієнтованих цінностей студентів, серед яких: а) загальнолюдські екологоорієнтовані цінності; б) соціоприродні екологоорієнтовані цінності; в) особистісні цінності ("Я" як цінність), орієнтовані на взаємовигідні відносини людини з природою та з людиною як її невід'ємною частиною.

Досліджуючи питання соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти у процесі професійної підготовки, доцільно подати структуру соціоприродних екологоорієнтованих цінностей, визначених Р. Турчаєвою. На її думку, соціоприродні екологоорієнтовані цінності включають: еколого-етичні цінності (турбота про фауну, турбота про флору, дбайливе ставлення до природи, екологічна відповідальність, безпека життя, зменшення обсягів забруднення

атмосфери, обмеження в користуванні природними багатствами); еколого-гуманістичні цінності (здоров'язбереження людини, людина як творець, людина як невід'ємна частина природи, взаємовигода відносин у системі “людина – природа”); еколого-естетичні цінності (краса природи як необхідна умова життя людини, екологізація, краса ландшафту); соціопродуктивна екологоорієнтована діяльність як цінність (підтримка чистоти навколишньої території, готовність виконувати ігрову, трудову, дослідницьку, природоохоронну, краєзнавчу, дозвілєву, творчу й оздоровчу екологоорієнтовану діяльність) [20, с. 24].

Погоджуючись із цією структурою соціоприродних цінностей, на основі аналізу наукових досліджень [2; 4; 9; 12; 20] вважаємо за потрібне запропонувати таку структуру соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти: еколого-етичні цінності (самоусвідомлення й переживання своєї єдності з природою, дбайливе та економне ставлення до природних ресурсів і національних багатств та формування такого ставлення в учнів; обмеження власних споживацьких потреб і контроль за своєю практичною поведінкою та учнів у довкіллі); еколого-гуманістичні цінності (людинолюбство; здоров'язбереження людини, людина як творець, людина як невід'ємна частина природи, взаємовигода відносин у системі “людина – природа”); еколого-естетичні цінності (відчуття краси природи як Божого творіння, екологізація); соціопродуктивна екологоорієнтована діяльність як цінність (оволодіння знаннями про основні екосистеми Землі та надання цих знань молодшим школярам; участь у природоохоронній діяльності та залучення до неї молодших школярів, готовність виконувати ігрову, трудову, дослідницьку, природоохоронну, краєзнавчу, дозвілєву, творчу й оздоровчу екологоорієнтовану діяльність).

Розглянемо більш детально складові соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти. Зосередимося на еколого-етичних цінностях.

Високоморальне ставлення людини до природи, зокрема неживої, передбачає особливе її розуміння, бачення й переживання. Ця ідея була сформульована в рамках екологічної етики – наукового напрямку, який виник у 60-х рр. ХХ ст. (Р. Атфілд, В. Кошелева, О. Леопольд, А. Швейцер та ін.). У рамках екологічної етики формується поняття самоцінності живого й неживого у Всесвіті та відповідальності людини перед природою, які на сьогодні пов'язуються з категорією “екологічного імперативу”: його втілення потребують усі галузі діяльності людини як ціннісно-сміслової основи.

Центральне місце в екологічній етиці посідає біологічна етика. Біоетика виникла як дослідницький напрям у 70-х рр. ХХ ст. Засновник терміна й автор праць “Біоетика: міст у майбутнє” (1970), “Біоетика: наука виживання” (1971) американський лікар-онколог В.-Р. Поттер розумів під біоетикою галузь досліджень, яка повинна об'єднати біологічні науки з етикою для розв'язання в довготривалій перспективі проблеми виживання людини як біологічного виду при забезпеченні гідної якості життя. Він вважав, що нова етика здатна забезпечити виживання людства в умовах аморального вияву науково-технічного прогресу.

Світоглядні засади біоетики базуються на концепції “благоговіння перед життям” А. Швейцера, ідеї “мегасинтезу” П. Тейяра де Шардена, теорії “інтегрального гуманізму” Ж. Марітена, “етики ненасилля” Л. Толстого, “принципі відповідальності” Г. Йонаса, “тенденції буття” Е. Фромма, а також на міркуваннях українських мислителів: ідеї “сродної праці” Г. Сковороди, теорії “ноосфери” В. Вернадського, законі “спільності заслуг і відповідальності” А. Шептицького та ін.

Більшість представників біологічної етики зазначає, що в процесі наукового осмислення відносин людини й природи розкривається бачення особливих ознак життя людини як соціальної та біологічної істоти, необхідність у гармонійному співіснуванні в природному середовищі, потреба пошуку основоположної системи цінностей, за допомогою якої можна змінити ставлення людини до природи, запобігти руйнівному ставленню до неї і до себе як її невід'ємного компонента.

Аналіз світоглядного підґрунтя сучасної біоетики свідчить, що вона прямує до певних ціннісних пріоритетів, розвиває сучасну глобальну мораль толерантності, яка базується на визнанні унікальності всіх проявів життя.

Враховуючи особливості сучасного етапу професійної підготовки, Л. Волошко, Л. Шенгерій та Г. Бойко відстоюють позицію щодо необхідності посилення біоетичної та еколого-етичної готовності студентів. Науковці наголошують, що більшість проблем, які виникають сьогодні у сфері теоретичного та практичного природознавства, мають відкритий дискусійний характер. Вони ставлять спеціаліста перед моральним вибором, який не завжди є однозначним і простим. На їх погляд, маючи престижну освіту, студенти не завжди володіють достатнім рівнем еколого-етичних цінностей. У зв'язку із цим, як зазначають науковці, постає проблема необхідності інтеграції (синергії) соціогуманітарної та природничо-наукової підготовки студентів, що забезпечить цілісне бачення природи, людини й суспільства [6].

У контексті окресленої проблематики не можна залишити поза увагою колективну монографію викладачів Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка "Біо(еко)етичне виховання : теорія і практика" (2012), авторами якої є О. Троцька, І. Назарко та А. Степанюк. У цій науковій праці автори виділяють як основні екоетичні цінності універсальну унікальність Життя і самоцінність природи, а також до опрестименої моделі цінностей включають доброту, милосердя, співчутливість, красу природи, бережливість, справедливість, альтруїзм, нетерпимість до зла, благородство, самодисципліну, мудрість. Ці категорії, на думку вчених, взаємопов'язані між собою, взаємодоповнюють та взаємопроникають одна в одну і, безперечно, становлять частину духовної основи особистості. Разом з тим, духовність не є окремим утворенням у системі цінностей, вона є фундаментальною якістю, а природа в цьому сенсі виступає також як чинник виховання людини [19, с. 55–56].

Основою біо(еко)етичного виховання, з погляду науковців, є формування еколого-етичних цінностей щодо природи як ядра екоцентричного світогляду й основи природовідтворювальної діяльності [19, с. 113].

На основі аналізу вищевказаних досліджень, на нашу думку, еколого-етичні цінності майбутнього фахівців початкової освіти характеризуються морально-ціннісним ставленням до природного середовища, відповідно до якого задоволення особистісних потреб узгоджується з інтересами природи, зумовлюючи еколого-етичну діяльність і поведінку особистості. Як складові еколого-етичних цінностей майбутніх учителів початкової освіти виділяємо самоусвідомлення й переживання власної єдності з природою, дбайливе та економне ставлення до природних ресурсів і національних багатств, формування такого ставлення в учнів; обмеження власних споживацьких потреб і контроль за своєю практичною поведінкою та учнів у довіллі.

Наступним етапом нашої роботи є висвітлення питання еколого-гуманістичних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти.

Так, згідно із концепцією сталого розвитку суспільства, яка була ухвалена на Конференції ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) та закріплена рішенням Всесвітнього саміту із сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002 р.), еколого-гуманістичні цінності виступають як система духовних та професійних установок людства. Реалізація цих ідей у сучасному суспільстві визначається як основа нового стилю життя, соціального ідеалу особистості, яка перебуває в гармонійних відносинах із навколишнім середовищем та є однією з найважливіших проблем сучасності, від вирішення якої залежить майбутнє людства.

С. Масленникова, вивчаючи проблему виховання еколого-гуманістичних цінностей у студентів ВНЗ, зазначає, що сучасне суспільство потребує особистості з гуманістичною спрямованістю. Опис такої особистості, вказує вчена, збігається в різних дослідженнях, хоча представлений з авторської позиції, а саме це особистість: “з найбільш здоровою життєвою позицією” (Ф. Ернст), “яка перебуває на автономному шляху розвитку” (Д. Леонтєв), “біологічно та соціально повноцінна” (В. Мясичев), “самоактуалізуюча особистість” (А. Маслоу) тощо [11].

Питання гуманістичних цінностей посідає чільне місце в ґрунтовних вітчизняних наукових дослідженнях та розкрито в контексті таких проблем: гуманізація педагогічної діяльності вчителя (А. Сущенко, 2003), підготовка майбутніх учителів до формування гуманістичних відносин молодших школярів (І. Бужина, 2004), формування ціннісних орієнтацій (В. Денисенко, 2005) та гуманістичної спрямованості студентів педагогічних факультетів (А. Кудусова, 2005), готовності фахівців початкової освіти до гуманістичного виховання учнів (Д. Пашенко, 2006) тощо.

У російських дослідженнях – формування гуманістичної спрямованості майбутнього вчителя в умовах його орієнтації в цінностях педагогічної діяльності (Н. Постникова, 1999), формування вищезазначених цінностей студентів у процесі навчання (Л. Кочурова, 2007) тощо.

Узагальнюючи дослідження, виділимо характеристики особистості з гуманістичною спрямованістю: емоційна стабільність, адекватна самооцінка; високий ступінь соціальної адаптації у сфері відносин, толерантність; здатність до емпатії та розуміння інших людей; здатність до творчих проявів у всіх сферах життєдіяльності; стійкість мотивів, що орієнтують поведінку й діяльність людини на ідеали та цінності гуманізму.

Разом з тим екологічна домінанта аксіоструктури сучасного суспільства зумовила необхідність формування особистості з еколого-гуманістичними цінностями, яка відповідає вимогам сучасного етапу розвитку цивілізації.

Поняття “еколого-гуманістичні цінності” передбачає включення в систему загальнолюдських цінностей природних об’єктів, які в процесі переосмислення відносин у системі “людина – навколишнє середовище” сприймаються як рівноцінні людині, також унікальні та самоцінні, як і вона сама.

Еколого-гуманістичні цінності майбутнього фахівців початкової освіти, на нашу думку, характеризуються гуманістично-ціннісним ставленням до природи та навколишнього середовища, особливим сприйняттям світу як об’єкта постійного гуманного піклування, здатністю до обмеження своїх потреб відповідно

до можливостей природи та суспільства. Складовими еколого-гуманістичних цінностей нами виділено такі дефініції, як людинолюбство; здоров'язбереження людини, людина як творець, людина як невід'ємна частина природи, взаємовигода відносин у системі "людина – природа".

У складі соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти нами також виділено еколого-естетичні. Визначення сутності цих цінностей доцільно розглядати в контексті екологічної естетики, яка своїми специфічними засобами досліджує глобальну проблему взаємозв'язків людини та природи в контексті культури.

Естетичні мотивації в екологічній культурі часто стоять поряд з етичними. Всі вони належать до ідеальних цінностей природи. Їх узяли на озброєння на початку ХХ ст. А. Семенов-Тян-Шанський, І. Бородін, В. Талієв, Д. Кайгородов та інші при розробці етикоестетичного підходу до природоохоронної діяльності, наголошуючи на єдності етичної й естетичної складових екологічної культури та на доцільності їх інтегрування в оптимальному вирішенні будь-якої прикладної природоохоронної проблеми.

Одним з основних підходів у захисті природної краси В. Соловйов визначає збереження ідеальної сутності краси як добра й істини, тому що природа має особливу силу морального тяжіння. Це зумовлено тим, зазначає він, що за її естетичним прекрасним стоїть вищий ідеальний початок [16].

Екологічна естетика на сучасному етапі розвитку виходить далеко за рамки традиційного розгляду теми природи в мистецтві та пов'язана, насамперед, зі спробами побудови концептуальної філософської моделі естетики природи. Наукові пошуки концентруються на проблемі традицій та інновацій в естетиці в цілому й екологічній естетиці зокрема.

Розкриваючи питання екологічної й алгоритмічної естетики, Н. Маньковська визначає їх спільність у прагненні створити цілісне духовне середовище, що об'єднує природу, техніку та культуру [10].

Поділяючи позицію вищевказаних учених, Л. Юрченко зазначає, що в рамках естетики природи все екологічно відповідне можна оцінити як естетичне, тому правомірно говорити не тільки про екологічну естетику, а й про естетичну екологію. Естетична оцінка природи, продовжує автор, розвиває екологічну чутливість, сприяє встановленню гармонійних зв'язків між людиною та навколишнім середовищем, дає змогу усвідомити, що культура не тільки порушувала природні об'єкти, а й множила природно-техногенні ландшафти, створюючи нові екосистеми [21].

Зазначимо, що, самовизначаючись у частину філософії навколишнього середовища та філософії культури, екологічна естетика характеризується певною специфікою активності, змістовності, нормативності. Разом з тим, на відміну від філософії мистецтва, екологічні норми є неестетичними, але етичними і правовими.

У практичному ключі екологічної естетики інтерпретується коло питань, пов'язаних з естетичною свідомістю й естетичною діяльністю, естетичними потребами, цінностями.

Концепція гармонії наповняються в екологічній естетиці моральним змістом, що не дає людині змоги перетворитися на екологічного тирана. Екологічна естетика разом з етикою виходять із принципу повноти, відповідно до якого культура покликана не тільки перетворювати, а й творити те, що не під силу при-

роді. Так, екологічна основа створює передумови виникнення прекрасного, а екоестетика виробляє норми, що відповідають категорії прекрасного у філософській естетиці. Екоестетичні знання знаходять застосування в практичній екоестетиці. Це стосується, зокрема, теорії і практики еколого-естетичного виховання (І. Арябкіна, О. Гриньова, І. Рудковська, Г. Тарасенко, О. Ткаченко та ін.), що переживають період швидкого становлення, охоплюючи різні вікові категорії.

У цьому контексті доцільно звернути увагу на дослідження Г. Тарасенко [17], у якому наведено результати спостереження за навчально-виховною діяльністю вчителів-початківців і визначено основні недоліки застосування фахівцями оцінного підходу до природи в процесі еколого-природоохоронної роботи з учнями, якими є утилітарні оцінки явищ природи, епізодичність звертання до найновіших джерел, нерозгорнутість оцінок і аргументації до пояснення екологічної ситуації, її причин, орієнтація лише на яскраві й позитивні приклади еталопа.

У процесі підготовки педагогічних працівників у цілому та початкової освіти зокрема досить часто недооцінюється еколого-естетична складова, що, як зазначає Г. Тарасенко, “погано впливає на формування світоглядних позицій педагога, адже зумовлює зниження ціннісно-мотиваційних чинників соціально творчої діяльності вчителя, сприяє поширенню педагогічного нігілізму та провокує свідому відмову від участі у вирішенні екологічних проблем” [17, с. 180].

Не є суперечністю позиція О. Ткаченко, яка підкреслює, що вагомий внесок у вирішення екологічних проблем здатен здійснити педагог-майстер своєї справи, який в умовах модернізації педагогічної освіти спроможний усвідомлювати та розв’язувати еколого-естетичні проблеми з опорою на здобутки вітчизняного й світового педагогічного досвіду [18, с. 269].

Пропонуючи модель еколого-естетичної освіти вчителя початкових класів, І. Арябкіна та О. Гриньова визначають такі умови ефективності цього процесу, а саме: розкриття та використання освітнього еколого-естетичного потенціалу навчальних програм, створення атмосфери співучасті, активація еколого-естетичних цінностей майбутніх фахівців у практичній діяльності [1].

Аналіз вищезазначених досліджень свідчить, що, незважаючи на різноманітність поглядів науковців на еколого-естетичні проблеми у соціо-філософському та психолого-педагогічному аспектах, спільним є визначення питання цінностей.

Так, на нашу думку, еколого-естетичні цінності майбутніх фахівців початкової освіти характеризуються здатністю до сприйняття краси й виразності навколишнього середовища та екологізації.

Продовжуючи розкривати складові соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти, розглянемо соціопродуктивну екологоорієнтовану діяльність як цінність (оволодіння знаннями про основні екосистеми Землі та надання цих знань молодшим школярам; участь у природоохоронній діяльності та залучення до неї молодших школярів; готовність виконувати ігрову, трудову, дослідницьку, природоохоронну, краєзнавчу, дозвіллеву, творчу й оздоровчу екологоорієнтовану діяльність).

Визначенню сутності поняття “соціопродуктивна екологоорієнтована діяльність” сприяв аналіз наукових положень про діяльність, які розроблені у філософсько-психологічних та психолого-педагогічних дослідженнях (В. Давидов, А. Леонтьєв, К. Платонов, С. Рубінштейн та ін.), що, у свою чергу, дало змогу зробити деякі уточнення.

Так, це поняття визначається як спеціально організована взаємодія особистості з навколишнім природним світом, у процесі якої вона свідомо й цілеспрямовано його опановує, завдяки своїм можливостям впливає на нього та вдосконалює себе. При цьому специфіка взаємодії людини з навколишнім середовищем – це опанування наколишнього природного середовища, орієнтованого на збагачення пізнавальної, емоційно-ціннісної, комунікативно-поведінкової та морально-вольової сфер особистості; природоохоронний вплив особистості на навколишнє середовище; самовдосконалення світоглядної сфери, а також зміна характеру екологічної свідомості від антропоцентричності до екоцентричності.

Разом з тим особливості цієї дефініції полягають у тому, що вона (соціопродуктивна екологоорієнтована діяльність) спрямована на формування пізнавальних, практичних і творчих умінь екологічного характеру, розвиток вольових якостей особистості та сприйняття завдяки їм впливу природи, спрямованість до її пізнання в єдності з естетичними переживаннями, вироблення відповідної поведінки в природі, у результаті чого: а) набувається власний досвід, який виникає при колективному або індивідуальному вирішенні різних екологоорієнтованих теоретичних, практичних, наукових, творчих завдань; б) розвивається суб'єктивне ставлення до природи, у процесі якого набувається досвід переживання єдності з природним об'єктом на рівні емоційної або особистісної взаємодії з ним тощо.

Аналізуючи зміст соціопродуктивної екологоорієнтованої діяльності як діяльності спеціаліста-професіонала, не стільки в екологічній та природоохоронних галузях, скільки в педагогічній, доцільно зосередити увагу на її акмеологічному аспекті, для якого суттєвим є розгляд екологічної компетентності як одного з найважливіших видів професійної компетентності майбутнього фахівця початкової освіти.

Так, питання формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі професійної підготовки розкрито О. Бондаренко (2007), проблема формування екологічної компетентності в студентів біологічних спеціальностей висвітлена Л. Титаренко (2007), а праці О. Гуренкової (2009), А. Хрипунової (2009), Н. Черновол (2010), С. Ключки (2012) та інших присвячені формуванню в майбутніх фахівців технічного напрямку цього особистісного феномену.

У контексті нашого дослідження заслуговують на увагу й наукові праці російських учених. Питання екологічної компетентності в майбутніх учителів початкових класів досліджувала Ф. Гайнуллова (2004), О. Перфіловою (2007) розкрито проблему соціально-екологічної компетентності педагога в професійній освіті, у дослідженні Г. Папуткової (2008) висвітлено проблему компетентнісно зорієнтованої екологічної освіти студентів у ВНЗ.

Так, О. Перфілова розкриває поняття “соціально-екологічна компетентність” як особистісний феномен, сутність якого полягає в готовності та здібності людини суб'єктивно сприймати навколишню дійсність у єдності природних і соціокультурних компонентів при усвідомленні соціальної відповідальності за свою професійну діяльність [14].

Екологічна компетентність учителя початкових класів, за Ф. Гайнулловою, – це цілісне інтегральне утворення його особистості, яке відображає здатність та підготовленість до професійної еколого-педагогічної діяльності на мотиваційно-ціннісному, емоційно-вольовому, змістово-операційному рівнях [7].

Беручи за основу це визначення, розкриваємо *соціально-екологічну компетентність майбутніх фахівців початкової освіти* як здатність та готовність особистості сприймати навколишню дійсність у єдності природних і соціокультурних зв'язків на основі сформованих знань, умінь, навичок, досвіду та особистісних якостей, адекватно вирішувати в процесі своєї професійної діяльності екологічні завдання й проблеми взаємодії суспільства та природи.

Зазначимо, що формування в майбутніх фахівців початкової освіти соціально-екологічної компетентності повинно здійснюватися на основі міждисциплінарних зв'язків та екологізації дисциплін гуманітарного, соціально-економічного й природничих циклів. Окреслена проблема потребує більш детального вивчення як у теоретичному, так і в практичному плані.

Факт існування структурних і функціональних компонентів дає змогу розглядати систему соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти в статичній й динамічній.

Цілком слушною є позиція В. Афанасьєва, який наводить такі аргументи: “Функції обов’язково пов’язані з компонентами системи, якими ці функції виконуються. Ці функції не можна уявити без структури, внутрішньої взаємодії компонентів. З іншого боку, взаємодія та структура неможливі без компонентів системи. І компоненти, і структура, і функції неможливо уявити без зовнішнього середовища” [3, с. 4].

Поняття “функція” використовується в природничо-математичних і соціогуманітарних науках дуже широко: від математичного розуміння будь-якої залежності між двома чи більше змінними до функції як характеристики чи ознаки будь-якого явища. У наукових працях, присвячених соціально-педагогічному аспекту діяльності людини, під функцією найчастіше розуміють якісну характеристику, спрямовану на збереження, підтримання й розвиток системи.

Основні функції соціоприродних цінностей можуть бути з’ясовані, виходячи з урахування специфіки її виявлення. Беручи до уваги вищезазначене, а також існуючі дослідження з теорії цінностей та окремих наукових напрямів, ми виділили такі основні функції соціоприродних цінностей: екологоорієнтовальну, смислоутворювальну, системоутворювальну, саморегуляційну. Розглянемо їх сутність.

Так, *екологоорієнтовальна функція* відображає екологічний аспект орієнтації особистості у світі цінностей; вибір найбільш значущих для неї, світоглядне осмислення екологічної дійсності та своїх відносин з навколишнім середовищем і людьми як його частиною; *смислоутворювальна* – роль та місце соціоприродних цінностей у структурі екологоорієнтованої свідомості як мотиваційно-сміслового ядра; *системоутворювальна* – аспект визначення загального напрямку здійснення екологоорієнтованої діяльності; *функція саморегуляції* відображає аспект саморегуляції студентом на особистісному рівні мети та мотивів здійснення екологоорієнтованої діяльності.

Оптимальне засвоєння студентами соціоприродних цінностей можливо за умови, коли викладачі є суб’єктами-носіями соціоприродних цінностей.

Викладач при цьому механізмі виконує такі функції: прогностувально-проективну (оцінювання та прогнозування існуючих відносин та форм поведінки студентів у системі “людина – природа – суспільство”); виховну (виховання у студентів готовності реалізовувати на практиці знання та соціоприродні цінності); мобілізаційну (здатність у разі необхідності переорієнтувати студентів на

здійснення конкретних екологоорієнтованих дій); регулятивну (здійснення контролю за засвоєнням та реалізацією студентами соціоприродних цінностей у взаємодії з навколишнім середовищем).

Більш детально процес формування соціоприродних цінностей буде розкрито в наступних наукових наробках.

Висновки. Отже, нами запропоновано структуру та функції соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти. Наступним етапом нашого дослідження є розкриття принципу “кoeволюції” як концептуальної основи формування соціоприродних цінностей зазначених фахівців.

Список використаної літератури

1. Арябкина И.В. Модель еколого-эстетического образования учителя начальных классов: концептуальные основы, параметры, основные компоненты [Электронный ресурс] / И.В. Арябкина, Е.А. Гринева. – Режим доступа: http://oprб.ru/data/partner/6/message/C6XWGO1G_66147.doc.
2. Асташова Н.А. Учитель: проблема выбора и формирование ценностей / Н.А. Асташова. – М. : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2000. – 272 с.
3. Афанасьев В.Г. Проблема целостности в философии и биологии / В.Г. Афанасьев. – М. : Мысль, 1964. – 416 с.
4. Бойчук Ю. Д. Еколого-валеологічна культура майбутнього вчителя: теоретико-методичні основи формування : монографія / Ю.Д. Бойчук. – Суми : Університетська книга, 2008. – 357 с.
5. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. / О. Вишневський. – Дрогобич : Коло, 2003. – 528 с.
6. Волошко Л.Б. Біоетична та еколого-етична підготовка майбутніх фахівців у системі вищої професійної освіти [Електронний ресурс] / Л.Б. Волошко, Л.М. Шенгерій, Г.М. Бойко. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2012_03_15/pe2_voloшко.php.
7. Гайнуллова Ф.С. Формирование экологической компетентности у будущих учителей начальных классов в условиях вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Фазиля Салиховна Гайнуллова. – М., 2004. – 163 с.
8. Дежникова Н.С. Экологическое воспитание в контексте социокультурной динамики / Н.С. Дежникова // Педагогика. – 2002. – № 10. – С. 51–56.
9. Єфіменко Т.В. Культуротворчий потенціал екологічних цінностей / Т.В. Єфіменко // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2001. – № 4. – С. 57–61.
10. Маньковская Н.Б. Эстетика постмодернизма / Н.Б. Маньковская. – СПб : Алетей, 2000. – 347 с.
11. Масленникова С.Ф. Воспитание эколого-гуманистических ценностей у студентов вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / С.Ф. Масленникова. – Екатеринбург, 2010. – 27 с.
12. Морозова Л.П. Екологічні цінності особистості: сутність та формування : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.11 / Людмила Петрівна Морозова. – К., 1994. – 164 с. Національна доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі / відп. кер. розробки В.Я. Шевчук. – К., 2003. – 128 с. – (Спеціальне видання до 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів навколишнього середовища “Довкілля для Європи”).
14. Перфилова О.Е. Развитие социально-экологической компетентности педагога в профессиональном образовании : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / Ольга Евгеньевна Перфилова. – М., 2007. – 186 с.
15. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с. (Енциклопедія ерудита).

16. Соловьев В.С. Оправдание добра : [Нравственная философия] / В.С. Соловьев. – М : Республика, 1996. – 480 с. – (Б-ка этич. мысли).
17. Тарасенко Г.С. Формування естетико-екологічної культури вчителя : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Галина Сергіївна Тарасенко. – К., 1996. – 453 с.
18. Ткаченко О.М. Підготовка майбутнього вчителя до організації еколого-естетичного виховання засобами етнопедагогіки в процесі вивчення основ педагогічної майстерності / О.М. Ткаченко // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. пр. – Полтава : ППУ, 2011. – С. 269–273.
19. Троцька О.С. Біо(еко)етичне виховання: теорія і практика : [монографія] / О.С. Троцька, І.С. Назарко, А.В. Степанюк. – [2-ге вид. перероб. й доповн.]. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ, 2012. – 240 с.
20. Турчаева Р.А. Развитие экологического сознания будущих специалистов : автореф. дис. ... канд. психолог. наук : спец. 19.00.13 / Р.А. Турчаева. – М., 2008. – 29 с.
21. Юрченко Л.І. Екологічна культура як системотворчий чинник екологічної безпеки : дис. ... д-ра філософ. наук : спец. 09.00.04 / Любов Іванівна Юрченко. – Х., 2009. – 410 с.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2012.

Крамаренко А.Н. Структура и функции социоприродных ценностей будущих учителей начального образования

В статье рассмотрен вопрос структуры и функций социоприродных ценностей будущих учителей начального образования. Проанализирована литература по данной проблематике, определена сущность эколого-этических, эколого-гуманистических, эколого-эстетических ценностей как составляющих социоприродных ценностей будущих профессионалов начального образования; раскрыты основные функции социоприродных ценностей: экологоориентирующая, смыслообразующая, системообразующая, функция саморегуляции.

Ключевые слова: *социоприродные ценности, эколого-этические, эколого-гуманистические, эколого-эстетические ценности; функции социоприродных ценностей: экологоориентирующая, смыслообразующая, системообразующая, саморегуляции.*

Kramarenko A. Structure and function of social-nature values of the future teachers of primary education

The article discusses the issue of the structure and functions of socio-nature values of the future teachers of primary education. Analyzed the literature on this subject, defined the essence of the ecological-ethical, ecological-humanitarian, ecological and aesthetic values as part of the socio-nature values of future professionals in primary education; covers the main functions of social-nature values: environmental, makes a difference, system-forming, function of self-regulation.

Key words: *socio-nature values, ecological-ethical, ecological-humanitarian, ecological and aesthetic values, functions of socio-cultural values: environmental, makes a difference, system-forming, self-regulation.*